

Konovalova S. A. Mechanisms of stabilizing the economy of Ukraine in terms of national currency devaluation

The paper analyzes both negative and possible positive effects of devaluation of the national currency of Ukraine, preconditions and necessary conditions for the restructuring and reorientation of the industrial potential of Ukraine to foreign markets. Describes the mechanism of interest rates and their role in the regulation of economic conditions. The necessity of change the National Bank's policy course in the regulation of interest rates per cent is justified.

Keywords: national currency devaluation, the refinancing rate.

УДК 330.8

Манжула Є. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СУТЬ КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ

В статті здійснено аналіз поглядів науковців різних шкіл про суть відносин власності і особлива увага була приділена саме визначенню ролі і місця колективної власності. Аналіз показав, що разом з розвитком суспільних відносин змінювались і погляди на питання власності та форми її прояву. Не зважаючи на те, що дана проблема досить широко висвітлюється в економічній літературі, питання колективної власності, яка в сучасних умовах має можливості вирішувати ряд економічних та соціальних проблем, і досі залишається недостатньо опрацьованою і тому потребує подальшого осмислення і вивчення.

Ключові слова: відносини власності, форми власності, колективна власність, акціонерне товариство, кооператив, кооперація.

Осмислення поняття власності завжди посідало значне місце в економічних дослідженнях. Разом з еволюцією суспільних відносин змінювались і погляди на її суть. Так, у різних економічних теоріях, які можна поділити на класичні та сучасні, існували різні підходи щодо визначення власності як економічної категорії, і ще більше розбіжностей було при виокремленні її форм. Якщо існування приватної і державної форми власності жодною школою не заперечувалось, і дискусії тут точились головним чином про їх роль, місце і співвідношення в економіці. То з приводу колективної форми існують кардинально різні погляди на її існування. Так, більшість західних науковців взагалі не виділяють колективну форму власності, хоча і багато їх робіт присвячені питанню кооперації та об'єднання економічних ресурсів в ході господарської діяльності задля досягнення найбільшого ефекту в ході конкурентної боротьби.

Все ж, на думку автора, колективна власність є повноправною та досить значимою формою власності, яка покликана вирішувати економічні і соціальні питання життя.

Аналіз робіт класиків економічної науки показав, що проблеми відносин власності завжди були в центрі уваги багатьох науковців. З'ясування суті власності, процесу її реалізації та форм функціонування міститься в працях таких економістів: Т. Мена, А. Сміта, Дж. С. Мілля, Р. Оуена, К. Маркса, Е. Бернштейна, Р. Гільфердінга, А. Маршалла, А. Берлі, Г. Мінза, Дж. Коммонса, Р. Коуза, Й. Шумпетера,

Дж. Гелбрейта тощо. Також значний внесок у вивчення проблеми власності, а також еволюції її форм здійснили такі вітчизняні вчені, як А. Бойко, В. Геєць, А. Гальчинський, П. Єщенко, Г. Задорожний, І. Лазня, С. Мочерний, О. Онищенко, А. Покритан, В. Радченко, В. Рибалкін, А. Чухно, В. Якубенко та інші. Однак, ряд проблем теорії власності потребує подальшого дослідження. На нашу думку, недостатньо аналізуються трансформаційні процеси, що відбуваються в колективних формах власності, до того ж не існує єдиного підходу до визначення колективної власності як економічної категорії. Це негативно позначається на осмисленні тих процесів, що відбуваються в Україні стосовно формування ефективних організаційно-правових форм господарювання, які обрали ту чи іншу модель колективної власності. Як наслідок, незважаючи на об'єктивне існування колективної власності, в нашому правовому полі і досі це питання залишається не визначеним.

Отже, проблема з'ясування суті і форм прояву колективної власності залишається актуальною на сьогодні як з теоретико-методологічного, так і з практичного поглядів.

Метою дослідження є аналіз поглядів економістів класичних та сучасних шкіл на визначення колективної власності, форм її прояву та особливостей функціонування в різні часи.

Відповідно до поставленої мети актуальними є завданням статті:

- Аналіз праць класиків економічної науки та визначення їх ставлення до колективної власності;
- З'ясування особливостей підприємств колективної форми власності, які забезпечують їй певні переваги над іншими формами;
- Вивчення умов і передумов, які створюються в економіці, що зумовлюють необхідність розвитку підприємств колективної форми власності.

Однією з перших спроб осмислити і описати поняття власності припадає на період формування державності і знайшло своє відображення в знаменитому “Римському праві”, де власність розглядалась як право володіння, використання і розпорядження майном.

З розвитком суспільних відносин в епоху середньовіччя з'являються перші крупні торгові компанії, які по-суті, стали попередниками і прототипами сучасних акціонерних корпорацій. Це – англійська Ост-Індська компанія (1600 рік), голландська Ост-Індська компанія (1602 рік), а пізніше Міссісіпська компанія (1717 рік) та інші. Діяльність цих компаній, а особливо механізм формування їх капіталу шляхом централізації та об'єднання капіталів різних суб'єктів, привернула увагу меркантилістів. Зокрема, Т. Мен доводив високу ефективність даної організації. Представник пізнього меркантилізму Дж. Ло, розширив дані погляди і створив перше відкрите акціонерне товариство, акції якого призначалися для продажу широкому колу капіталістів та для активного обігу на біржі [1].

Класична школа політичної економії в своїх дослідженнях не надавала особливого значення вивченню різних форм власності, оскільки панівною в той час була приватна власність, тоді як підприємства, засновані шляхом об'єднання ресурсів різних суб'єктів (тобто підприємства колективної форми власності), тільки зароджувались та проходили стадію становлення. Так, Адам Сміт у своїй роботі “Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776) розглядав діяльність

акціонерних товариств з точки зору їх негативного впливу на вільну конкуренцію та як загрозу монополізації. Разом з тим він зазначав, що успішна та доцільна діяльність товариств, заснованих шляхом об'єднання капіталів може відбуватись лише в кількох галузях: "... по-перше, банки, по-друге, підприємства зі страхування від вогню, від морського ризику та каперства під час війни, по-третє, спорудження та утримання судноплавних каналів та, по-четверте, подібні до них підприємства, що забезпечують водою великі міста" [2]. Інший представник класичної політичної економії Дж. С. Мілль в своїх дослідженнях підкреслював важливість переваг об'єднання капіталу, оскільки "багато підприємств потребують капіталу в розмірі, який перевищує можливості найбільших багатців" [3].

Значний внесок в процес пізнання відносин власності та форм її прояву було здійснено відомим англійським філософом та соціалістом Р. Оуенем, який в своїх дослідженнях обстоював ідеї про необхідність використання колективних форм господарювання (головним чином він розглядав кооперативи), здійснював пропаганду ідей кооперації в широких народних масах. Зокрема, в працях "Новий моральний світ" (1845) та "Лекції про зовсім новий стан суспільства" він висунув ідею про кооперацію сільського господарства, промисловості та торгівлі, що призвело б до більш ефективного ведення господарства [4].

В дослідженнях К. Маркса був здійснений ґрунтовний аналіз відносин власності, значну увагу в якому він приділив розгляду товариств, заснованих шляхом об'єднання виробничих ресурсів (акціонерні товариства). К. Маркс встановив, що усупільнення власності є процесом неминучим, а акціонерний капітал називав "останньою найвищою формою капіталу" [5], завдяки існуванню якої стала можливою реалізація проектів, що потребували значних капіталовкладень, наприклад, побудова залізниць, каналів, доків, великих міських споруджень і т.д.

Німецький соціал-демократ Е. Бернштейн в праці "Передумови соціалізму і завдання соціал-демократії" (1899 рік), проаналізувавши розвиток господарюючих суб'єктів, заснованих на колективній формі власності, зробив висновок про неминучість децентралізації і демократизації капіталу, що призведе до збільшення числа власників, зростання рівня життя і подолання соціально-економічних катаклізмів в суспільстві.

Р. Гільфердінг у своїй праці "Фінансовий капітал. Нова фаза в розвитку капіталізму" (1910), порівнюючи приватні підприємства з акціонерними, визначає, що для останніх легше заснування та є більше можливостей для розширення, також він зазначає певні їх переваги в отриманні кредиту, можливості контролю цін, використання нової техніки та інші [6].

Засновник неокласичного напрямку економічної теорії А. Маршалл у своїй праці "Принципи економіки" (1890) основну увагу приділяв проблемі управління на підприємствах, тому діяльність підприємств, заснованих на колективній власності (акціонерні підприємства), він розглядав з точки зору побудови ефективного механізму управління через передачу функцій управління професійним менеджерам [7].

На особливу увагу в контексті дослідження питань відносин власності і колективної, зокрема, заслуговує інституціональний напрям економічної науки, який сформувався як течія у 20-х рр. ХХ ст. Так, згідно інституціональної теорії власність

виступає в різних формах, які зумовлюються дією таких взаємопов'язаних чинників, як: 1) суб'єкт права власності; 2) об'єкт права власності; 3) право власності.

Відомий американський інституціоналіст Дж. Коммонс, досліджуючи інститут власності, висунув думку про те, що приватна власність функціонує у величезних масштабах на рівні асоційованих колективних власників, а "...корпоративне законодавство наділило індивідів новим універсальним правом – правом колективної дії, яке раніше вважалось незаконним в якості таємної змови та ... монополістичного привілею, який надавався спеціальним законодавчим актом" [8].

Наступним етапом в дослідженні форм власності стали праці австрійського економіста Й. Шумпетера, центральне місце в яких займає підприємець та його господарська діяльність. Він зазначає, що перевагами великих компаній є їх здатність до фінансування продуктивних, технологічних або організаційних інновацій, а також в цілому здійснювати стабілізуючий вплив на економіку [9].

В науковій літературі ХХ ст. тенденції розвитку відносин власності знайшли відображення у теоріях трансформації капіталізму. В межах цього напрямку слід відмітити теорії народного капіталізму (теорія дифузії власності, теорія управлінської революції, теорія революції в доходах) та колективного капіталізму, які обґрунтовували такі економісти та соціологи, як А. Берлі, С. Чейз, М. Сальвадорі, Дж. М. Кларк, С. Кузнець, М. Надлер та інші [10].

Вагомий внесок в дослідження відносин власності та теорії корпорації зробив Дж. Гелбрейт. В своїх дослідженнях він головну увагу приділяв крупним корпораціям, які, на його думку, зосередили в своїх руках економічну владу в сучасному суспільстві. Також Дж. Гелбрейт визначив основні тенденції розвитку корпоративного капіталізму, серед яких: концентрація акціонерного капіталу; збільшення чисельності акціонерів і, як наслідок, розпорошеність акцій та, відповідно, зменшення частки капіталу, що припадає на одного акціонера. Таким чином, зменшується і можливість впливу одного акціонера на корпорацію, а, отже, існує превалювання колективного інтересу над приватним [11].

Дослідженнями питань власності та її форм займались також і українські дослідники.

Відомий історик українського кооперативного руху І. Витанович відстоював ідеї про необхідність і неминучість розвитку підприємств, заснованих на колективній власності, – кооперативів. В своїх працях він зазначав, що Український кооперативний рух виник з потреб звільненого з підданства селянства, з потреб виповнювати численні соціальні, господарські й культурні прогалини в національному житті [12].

Найбільший внесок у теорію кооперативного руху серед українських вчених зробив М. Туган-Барановський. Головною метою кооперації, на його думку, є не отримання прибутку, а об'єднання задля захисту інтересів працівників від капіталу. М. Туган-Барановський висунув тезу про те, що кооперація є вищою формою господарювання [13].

Помітний внесок у вивчення колективних форм власності, її необхідності та з'ясування основних рис, зробили М. Зібер та М. Баллін. Вони вважали кооперацію соціально-реформаційним рухом, основою якого була колективна власність та праця, об'єднання людей на ґрунті економічної й духовної взаємодопомоги, незалежно від класових ознак та національності [1, с. 14].

Ідеї кооперативного руху на Україні відстоювали також такі діячі як Д. Тяникевич, В. Нагірний, К. Панківський, В. Доманицький та багатьох інших кооператорів західноукраїнських земель [15].

У радянській політичній економії суспільна власність визнавалась основою соціалізму. Власність трактувалася як окреме виробниче відношення у формі привласнення матеріальних благ. На поч. 60-х рр. виник інший підхід до поняття “власність”, представлений у працях В. Черковця, А. Покритана, А. Чухна. Вони вважали, що соціалістична власність повинна розглядатися через сукупність виробничих відносин при обов’язковому зв’язку із робочою силою в умовах функціонуючого виробництва. “Власність на засоби виробництва як основне виробниче відношення, – зазначав А. Чухно, – формує систему як органічне ціле, визначає її структуру, характер і форми взаємодії елементів, спосіб функціонування всієї системи” [16].

Вцілому ж, за умов закритої економіки та ідеї про обмеження предмету політичної економії виробничими відносинами, зусилля теоретиків марксизму-ленінізму спрямовувалися на обґрунтування переваг загальнодержавної власності народу як єдино вірного підходу.

Значний вплив на формування сучасних методологічних засад наукового аналізу проблеми власності та відносин щодо неї мали наукові дослідження А. Гриценка [17]. Виходячи з того, що праця людей у цивілізованому суспільстві завжди реалізується в соціалізованих формах, але при цьому має індивідуальний та відособлений характер, А. Гриченко ввів до наукового обігу поняття “сумісно-розділеної праці”. В своїх працях автор обґрунтовує “взаємопроникнення” різних видів власності та існування змішаних форм власності.

В. Рибалкін, І. Лазня в своїй праці “Теорія власності” також визначають колективну власність як “особливу організаційну форму групової власності” [18], а та, в свою чергу, є формою приватного виду власності. Таким чином, вони пояснюють виникнення колективної власності на основі приватної.

Існує й інший погляд на визначення суті колективної власності. Зокрема, в економічній енциклопедії за редакцією С. В. Мочерного колективна власність визначається як “привласнення об’єктів власності (засобів виробництва, цінних паперів, патентів, ліцензій тощо) колективом фізичних або юридичних осіб.” За такого підходу колективну власність поділяють на трудову (базується на праці всіх членів трудового колективу) і нетрудову (базується на найманій праці і лише частково на праці власників засобів виробництва) [19]. Такий підхід до визначення колективної власності найбільш розповсюджений і до нього схиляється більшість економістів, хоча і тут існує ряд розбіжностей, особливо щодо організаційних форм прояву колективної власності.

Складність категорії та різноманітність поглядів щодо визначення суті колективної власності, як і до її структурної класифікації, пояснюється, перш за все тим, що колективна форма власності останнім часом дуже сильно змінювалась під впливом різних трансформаційних перетворень. Проте з’ясування її суті є необхідним для подальшого дослідження тих процесів, які відбуваються в нашому суспільстві, а також при визначенні оптимального співвідношення різних видів та форм власності в економічній системі, які б зумовили її найефективніше функціонування.

Висновки.

1. Поняття власності не є однозначним у різних економічних теоріях, які можна поділити на класичні та сучасні. Економічні теорії власності відображають національно-державні особливості, зрілість економічних відносин та шкіл, що їх трактують, враховують конкретно-історичний досвід етносів, націй та рас.

2. Аналізуючи, праці присвячені визначенню колективної форми власності, можна зробити висновок про існування двох підходів до її розгляду. Згідно з першим підходом, колективна власність взагалі не розглядається як форма власності, тобто власність поділяється лише на державну і приватну. Даний підхід характерний майже всій західній економічній науці, проте й деякі вітчизняні вчені притримуються його. Проте більшість вітчизняних економістів все ж таки притримується другого підходу і виділяє колективну власність як самостійну форму власності. Однак і тут є ряд розбіжностей щодо визначення її суті, а головне – організаційно-правових форм підприємств, які відносяться до неї.

3. Складність категорії та різноманітність поглядів щодо визначення суті колективної власності як і до її структурної класифікації пояснюється, перш за все, тим, що колективна власність зазнала значних змін під впливом різних трансформаційних перетворень. Також досить часто в економічних дослідженнях власності відбувається плутанина, а подекуди і заміщення економічного трактування власності на суто юридичне його визначення. Це стосується дослідження та наукових висновків і щодо колективної власності.

4. На перехідному етапі роль колективної власності полягає в тому, що вона сприяє зняттю соціальної напруги в суспільстві, саме завдяки об'єднанню та кооперації працівники мають можливість протистояти економічним кризам. Саме колективна власність дає можливість залучати широкі верстви населення до трансформаційних процесів.

5. В колективній власності відображається поєднання фізіологічного та соціального бажання людини мати власність та суспільна необхідність її об'єднання на демократичних засадах заради вирішення основного протиріччя людської цивілізації між індивідуальними та суспільними інтересами. В цьому відношенні принципи, на яких базується колективна власність, мають досить важливе значення для подальшої соціалізації суспільства.

Використані джерела:

1. *Аникин А. В.* Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса / А. В. Аникин. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 413 с.
2. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. ; предисл. В. С. Афанасьева. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с. – (Антология экономической мысли).
3. *Милль Дж. Ст.* Основания политической экономии с некоторыми применениями к общественной философии / Дж. Ст. Милль; пер. Е. И. Остроградской. – Киев-Харьков : Южно-Русское Книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1896. – 866 с.
4. *Оуэн Р.* Избранные сочинения. [Электронный ресурс] / Р. Оуэн; Перевод с английского и комментарий С. А. Фейгиной // Публичная библиотека – Электрон. дані. – Москва – Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1950. – Академия наук СССР. Серия “Предшественники научного социализма”
– Том 2 – Режим доступа : http://publ.lib.ru/ARCHIVES/O/OUEN_Robert/_Ouen_R_.html#002
5. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857–1861 гг. (Первоначальный вариант “Капитала”) / Карл Маркс ; [в 2-х ч.] – Ч. 2. – М. : Политиздат, 1980. – 619 с.

6. *Гильфердинг Р.* Финансовый капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма / Рудольф Гильфердинг; пер. с нем. И. Степанова. – 4-е изд. стереотипное. – М.: Государственное издательство, 1924.
7. *Маршалл А.* Принципы политической экономии / Альфред Маршалл; пер. с англ. Р. И. Столпера. – Том 1. – М.: “Прогресс”, 1983. – 415 с.
8. *Коммонс Дж.* Институциональная экономика [Электронный ресурс] / Дж. Коммонс; пер. А. А. Курьшиевой // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – Электрон. дані. – Ростов-на-Дону, 2007. – Том 5, № 4. – С. 59-70. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2010/03/07/0000335529/journal7.4-8.pdf>
9. *Шумпетер Й. А.* Капитализм, социализм и демократия / Шумпетер Йозеф А.; пер. с англ. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.
10. *Супрун Н. А.* Еволюція наукових концепцій корпоративізму як чинник становлення теорії корпоративного управління / Н. А. Супрун // Економічна теорія. – 2009. – № 4. – С. 75-89.
11. *Гелбрейт Дж.* Новое индустриальное общество / Дж. Гелбрейт; пер. с англ. – М.: ООО “Издательство АСТ”: ООО “Транзиткнига”; СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 602 с.
12. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964 – 624с.
13. *Туган-Барановский М.* Экономическая природа кооперативов и их классификация / М. Туган-Барановский – М.: Наука, 1996. – 123с.
14. *Бабенко С. Г.* Історія кооперативного руху / С. Г. Бабенко, В. Г. Галюк, С. Д. Гелей та ін. – Л.: Інститут українознавства НАНУ; Комерційна академія, 1995м – 412 с.
15. *Аліман М. В.* Видатні діячі кооперативного руху та їх ідеї / М. В. Аліман, Ю. М. Гавриленко. – Донецьк: Проект, 2000. – 295 с.
16. *Чухно А. А.* Перехід до ринкової економіки / А. А. Чухно – К.: Наукова думка, 1993. – 279с.
17. *Гриценко А.* Совместно-разделенные отношения: труд, собственность и власть // Экономика Украины. – 2003. – № 3. – С. 50-58.
18. *Рибалкін В. О.* Теорія власності: монографія / В. О. Рибалкін, І. В. Лазня. – К.: Логос, 2000. – 279 с.
19. *Економічна енциклопедія: у 3-х томах / [редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000 – Т. 2. – 2001. – 848 с.*

Манжула Е. В. Еволюція взглядов на суть коллективной собственности.

В статье осуществлен анализ взглядов ученых различных школ о сущности отношений собственности, и особое внимание было уделено именно определению роли и места коллективной собственности. Анализ показал, что вместе с развитием общественных отношений изменялись и взгляды на вопросы собственности и формы ее проявления. Не смотря на то, что данная проблема достаточно широко освещается в экономической литературе, вопросы коллективной собственности, которая в современных условиях имеет возможности решать ряд экономических и социальных проблем, до сих пор остается недостаточно проработанной и поэтому требует дальнейшего осмысления и изучения.

Ключевые слова: отношения собственности, формы собственности, коллективная собственность, акционерное общество, кооператив, кооперация.

Manzhula I. V. The evolution of views on the nature of collective ownership.

In the article the analysis of the views of scholars of different schools about the nature of property relations and special attention was paid to the definition of the role and place of collective ownership. The analysis showed that with the development of public relations has changed and views on the issues of property and forms of its manifestation. Despite the fact that this issue was widely covered in the economic literature, issues of collective ownership, which in modern conditions has the potential to solve a number of economic and social problems, and is still not Mature and therefore requires further consideration and study.

Keywords: ownership, ownership, collective ownership, joint stock company, cooperative, cooperative society.